

नेवार समाजको मृत्यु संस्कार-एक अध्ययन (Death Ritual of Newar Society–A Study)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत इतिहास

विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

लक्ष्मीनारायण दुवाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

इतिहास केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयवाट इतिहास विषयमा स्नातकोतर तहको उपाधी प्राप्तीको लागि आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि लक्ष्मी नारायण दुवालद्वारा “नेवार समाजको मृत्यु संस्कार- एक अध्ययन” विषयमा तयार पारिएको शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रलाई मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

डा.भद्ररत्न बज्राचार्य

सह-प्राध्यापक

शोध निर्देशक

इतिहास केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०६५/०३/ /

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
इतिहास केन्द्रीय विभाग

स्वीकृती-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तरगत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तीको लागि लक्ष्मी नारायण दुवालद्वारा तयार पारी प्रस्तुत गरिएको “नेवार समाजको मृत्यु संस्कार- एक अध्ययन” विषयक शोधपत्र इतिहास विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तीको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख

शोध निर्देशक

बह्य परीक्षक

मिति: २०६५/०३/

डा. भद्ररत्न बज्रचार्य

कृतज्ञता ज्ञापन

नेवार समाजमा गरिने संस्कारहरूमध्ये मृत्युपरान्त गर्ने संस्कार “मृत्यु संस्कार” हो । यो संस्कार लिपिवद्ध भएको पाइन्दैन । त्यसैले यसलाई लिपिवद्ध गर्ने उद्देश्य लिई यस शोधपत्रको विषय “नेवार समाजको मृत्यु संस्कार” राखेको हुं । “नेवार समाजको मृत्यु संस्कार” विषयमा शोधपत्र लेख्न अनुमति दिनुभएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय इतिहास केन्द्रीय विभागका तत्कालिन प्रमुख प्रा.डा.कृष्ण कान्त अधिकारीज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रमा समावेश गर्नुपर्ने आवश्यक कुराहरु र शोधपत्र लेखन कार्य प्रारम्भ गर्न मार्गनिर्देशनका साथै विषयसँग सम्बन्धित सन्दर्भ पुस्तकहरु दिनु भई सहयोग गर्नुहुने निर्देशक शिक्षक इतिहास केन्द्रीय शिक्षण विभाग कीर्तिपुरका सह-प्राध्यापक डा. भद्ररत्न बज्राचार्यप्रति हार्दिक अभिवादन व्यक्त गर्न चाहन्छु । उहाँले शोधपत्र लेखनकार्यको शुरुदेखि अन्तसम्म सल्लाह र सुझाव दिनु भई परिष्कृत शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नु भएकोमा धन्यवाद टक्काउन चाहन्छु ।

संस्कार जस्तो जटिल विषय लेख्न संस्कार पद्धतिसम्बन्धी विभिन्न जानकारी दिनु भई सहयोग गर्नु हुने पुरोहित विनोदराज शर्मा र पुरोहित जीवनराज राजोपाध्याय प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । शोधपत्रलाई परिमार्जन गरी सहयोग गर्नु हुने उप प्रा. पुष्प शाक्यप्रति कृतज्ञ छु ।

नेवार समाजमा हुँदै आएको मृत्यु संस्कारहरु र गुठीका संस्कारहरुको विषयमा बताउनु भई सहयोग गर्नुहुने वृद्ध इन्द्रबहादुर दुवाल र रत्नभक्त प्रजापतिलाई पनि धन्यवाद नदिइरहन सकिदैन ।

संस्कारका विषयहरुमा आफ्ना अनुभव दिनु भई सहयोग गर्नुहुने शिक्षकहरु शिवराम राजचल, सुन्दरमान शाक्य, रामशरण खानीबंजार, राम प्रजापति, गणेशप्रसाद सुवाल, अकिलबहादुर साही र न्हुछेंमाया दुवाल, तारा शाक्य, कमला बज्राचार्य, जमुना राजकर्णिकार लगायत सबै महानुभावहरुमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । शोधपत्रको विषयसँग सम्बन्धित पुस्तकहरु उपलब्ध गरी सहयोग गर्ने भक्तपुर नगर पालिकाबाट संचालित जनज्योति पुस्तकालय र पुस्तकालय संचालक भूपाल कायस्थ र सकुन्तला भद्रा पनि धन्यवादका पात्रहरु हुन् ।

अन्तमा शोधपत्र लेखन सल्लाह, सुभावाव लगायत भाषा, व्याकरण शुद्धिकरणमा सहयोग गर्नु हुने मित्र विष्णुगोपाल कुसीलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । कम्प्युटर टाइप गरी सहयोगगर्नु हुने इनाचो कम्प्युटर सर्भिसेजका कृष्ण ब्याँजू , सुनिता ब्याँजू र फोटो उपलब्ध गरी सहयोग गर्नुहुने सुरेश सांयजूलाई धन्यवाद छ ।

लक्ष्मीनारायण दुवाल

भक्तपुर

विषयसूची

विषय	पृष्ठ
कृतज्ञता ज्ञापन	
पहिलो अध्याय- परिचय	-१
१.१ विषय प्रवेश	-१
१.२ अध्ययनको उद्देश्य	-२
१.३ अध्ययनको महत्व	-२
१.४ पुस्तक समीक्षा	-२
१.५ अध्ययनको समस्या	-६
१.६ अध्ययनको क्षेत्र	-७
१.७ अध्ययनको सीमा	-८
१.८ अध्ययनको पद्धति	-८
१.९ समयावधि	-९
१.१० अध्याय विभाजन	-९
दोस्रो अध्याय- नेवार समाजको परिचय	-१०
२.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	-१०
२.२ नेवार जातिको परिचय	-१०
२.३ नेपाल उपत्यका नेपाली सभ्यताको उद्गम स्थल	-१२
२.४ नेवार जातिमा जातिय विभाजन	-१५
२.५ नेवार समाजको विशेषता	-१८
२.६ नेवार समाजको संस्कारहरु	-२०
तेस्रो अध्याय - नेवार समाजमा मृत्यु संस्कार	-२४

३.१ मृत्यु प्राकृतिक नियम	-२४
३.२ मृत्युका प्रकारहरु	-२५
३.३ अन्त्येष्टि एक परिचय	-२६
३.४ नेवार समाजमा मृत्यु संस्कार	-२७
३.५ शय्याको स्थान निश्चित गर्नु	-२८
३.६ मृत्यु सहज गर्नको लागि गरिने दान धर्महरु	-३०
३.७ विरामीमा मृत्यु हुने लक्षण देखिएमा गरिने कार्यहरु	-३२
३.८ मृत्यु घोषणा गर्नु पूर्व विचार गर्नु पर्ने कार्यहरु	-३३
३.९ मृत्युको सूचना दिन जाने कार्य	-३७
३.१० शवयात्रा गर्नु पूर्व गरिने कार्यहरु	-४०
३.११ शवयात्रामा गरिने कार्यहरु	-४६
३.१२ शवयात्रा हुने तरिका	-४९
३.१३ दीप (मसान)मा गरिने काजक्रिया	-५४
चौथो अध्याय-मृत्युबाट हुने अशुध्लाई शुद्ध गर्ने विधिहरु	-५८
४.१ घर भित्र्याइने कार्य	-५८
४.२ चिपं थिकेगु (भोजन गराउने)	-५९
४.३ दुःजा (दुःख भात) खाउने	-५९
४.४ मृतकलाई भाग राख्ने	-५९
४.५ बिचाःवानेगु व बिचाःफयूगु (दुःख मनाउन जाने र सत्कार गर्ने)	-६०
४.६ लक्च (लोकाचार)	-६०
४.७ छोरी ज्वाइले शुद्ध गर्ने	-६३
४.८ गरुड पुराण सुनाउने	-६३

४.९ न्हेनुमा (सातदिनको क्रिया) गर्ने	-६३
४.१० दुब्यंके (जुठो फुकाउने) १० औं दिनमा गर्ने कार्य	-६७
४.११ स्वमोह ल्हुयगू (नुहाउने) (११ औं दिनको कार्य)	-७२
४.१२ ल्हापानिगु (हात चोख्याउने) (१२ औं दिनको कार्य)	-७३
४.१३ घर छोड्ने (१३ औं दिनको कार्य)	-७४
४.१४ लत्या (४५ औं दिनको तिथि)	-७५
४.१५ स्वलाया क्रिया (३ महिने क्रिया)	-७९
४.१६ खुला (६ महिने क्रिया)	-८०
४.१७ दाकिला (१ वर्षे)	-८१
४.१८ बरखी फुक्काउने	-८३
४.१९ तेल फुक्काउने (तेल राख्ने)	-८३
४.२० नेदा (२ वर्षे) तिथि	-८४
पाँचौं अध्याय-मृतकका नाउँमा वर्षभरिमा गर्नुपर्ने संस्कारहरु	-८६
५.१ जलदान	-८६
५.२ महादेवको पूजा गर्नु र जल चढाउने	-८७
५.३ साँ छोय्गु (गाई पठाउने)	-८७
५.४ बाला मु वानिगु (सद्बीज छर्न जाने)	-८९
५.५ वती बाल्ने	-९०
५.६ नखा मनाउन जाने	-९१

